

Türk Kültürü Ve Halk Edebiyatında Ahilik

Aziz AYVA*

ÖZ

Türk halk edebiyatının ve kültürünün birçok dalında ahilik ve ahilikle ilgili şürlere, destanlara, menkıbelere, inanmalara, motiflere, vb. örneklerle rastlanmaktadır. Bazen bir meslek destanı, bazen bir halk türküsü şeklinde karşımıza çıkan halk edebiyatı metinlerinin yanında ahi şeyhlerinin etrafında teşekkül etmiş olan menkıbe ve inanmalar da oldukça fazladır. Bu örnekler ahilik teşkilatının sözlü gelenekteki yansımalarını göstermesi bakımından son derece önemlidir. Çalışmamızda halk edebiyatı ürünlerinde ve sözlü gelenekte ahilik teşkilatının izleri ele alınacak; bir Türk teşkilatı olarak ahiliğin toplum ve millet hayatındaki yeri gösterilecektir.

Anahtar Kelimeler: Ahilik, Esnaf Destanları, Deyimler, Sözlü Gelenek, İnanmalar.

Turkish Culture And Ahi-Order In Turkish Folk Literature

ABSTRACT

Poems, epics, legends, belief, and motives about ahi-order, are prevails among in most genres of Turkish folk literature and Turkish culture. Besides folk literature texts which appears sometimes as a legend on a craft, sometimes as a folk song, there are redundant examples of legends or belief based on ahi-sheikhs. These samples are very important in terms of showing reflections of ahi-order in oral tradition. This research will discuss traces of ahi-order in Turkish folk literature and oral tradition, and will indicate importance of ahi-order, as a Turkish organization, in the society and in the nation.

Keywords: Ahi-order, handicraftsman legends, phrases, oral tradition, beliefs.

Giriş

“Ahi” kelimesi Arapça bir kelime olup “kardeşim” anlamına gelmektedir. Kelimenin kökeni hakkında çeşitli görüşler ileri sürülmüşse de ünlü Fransız Türkolog J. Deny, Eski Türkçedeki eli açık, cömert, yiğit anlamlarına gelen “akı” kelimesiyle ilişkilendirmiştir. (Soykut, 1971: 26).

Batılı Türkologlar Ahiliğin kökenlerini doğuda, özellikle de Araplar arasında 11. yüzyılda başlayan fütüvvet kuruluşuna dayandırmışlardır. Ancak Ahiliğin, fütüvvetten farklı olarak ve Anadolu Türklerinin şekillendirdiği bir sivil toplum kuruluşu olarak geliştiği konusunda hemfikirdirler. (Şimşek 2002: 46) Anadolu fütûhatını gerçekleştiren ve Anadolu'ya Türk damgasının vurulmasında yardımcı olan dört sosyal zümre vardır: Abdalân-ı Rum, Bacıyân-ı Rum, Ahiyân-ı Rum ve Gaziyân-ı Rum. Bunlar içerisinde Bacıyân-ı Rum ve Ahiyân-ı Rum'un müstesna bir yeri vardır (Şimşek, 2002:24)

Türklerde “Gelenekler Yasası” diyebileceğimiz teamül hukukunun kitaplara geçmemiş kurallar hâlinde nice yüzyıllar önce olgunlaştığını, bu kuralların son derece sağlam temeller hâlinde perçinleştiğini ve Türk kavminin yaşadığı bütün ülkelerde yine yüzyıllar boyu devam edegeldiğini görmekteyiz. Türk gelenekler yasaının yerli yabancı birçok bilim adamlarınca araştırma ve eleştirme konusu olduğunu, bunlardan gerek düşmanların gerek dostlarının kendilerine göre dersler çıkardıklarını müşahede ediyoruz (Soykut, 1971:70).

Ahiliğin kurallarının, prensiplerinin açıklandığı fütüvvetnamelerde ahiliğin üç şeyinin açık, üç şeyinin de kapalı olması gerektiği belirtilmiştir. Buna göre:

1. Ahinin eli açık olmalıdır.
2. Ahinin kapısı açık olmalıdır.
3. Ahinin sofrası açık olmalıdır.

*

1. Ahinin gözü kapalı olmalıdır.
2. Ahinin dili kapalı/bağlı olmalıdır.
3. Ahinin beli bağlı olmalıdır.

Fütüvvetnamelerde ahiliğe girişin aşamaları açık bir şekilde belirtilmiştir. Buna göre, ahiliğe girişte önce adayın başı tıraş edilir. Tövbe ve telkin verilir, ahdullah okurlar, taç, hırka ve şalvar giydirebilirler. Yol ata ve iki yol kardeş verirler. Kuşak (sed veya peştamal) kuşatırlar, tuğ ve bayrak verirler, seccadeye geçirirler, helva pişirirler, birbirlerine lokma sunarlar ve bir şehirden başka bir şehre helva gönderirler. Böylece uzun yıllar eğitilip denendikten törenlerden geçirildikten sonra kişi en olgun bir ahi hâline gelmiş olur (Çağatay, 1997: 160).

Ahilik toplumsal yapının düzenli bir biçimde işlemesi, gelişmesi ve dinî ve etik kuralların dışına çıkmadan fertler (esnaflar, ahiler, halk, vb.) arasındaki dayanışmayı arttıran bir sosyal kurumdur.

Ahi Evren *Letâif-i Hikmet* adlı eserinde hem bu teşkilatın kurulma gerekçelerini, hem de ideal bir alp-gazi tipinin profilini şu sözleriyle ifade etmiştir: “Allah insanı, medenî tabiatlı yaratmıştır. Bunun manâsı şudur, Allah insanları yemek, içmek, giymek, evlenmek, mesken edinmek gibi çok şeylere muhtaç olarak yaratmıştır. Hiç kimse bu ihtiyaçları kendi başına karşılayamaz. Bu yüzden demircilik, marangozluk gibi çeşitli meslekleri yürütmek için çok insan gerekli olduğu gibi, demircilik ve marangozluk da birtakım âlet ve edevatla yapılabileceği için bu âlet ve edevatı tedarik için de çok sayıda insana ihtiyaç vardır. Böylece insanın (toplumun) insanın ihtiyaç duyacağı bütün san’at kollarının yaşatılması gerekir. O hâlde, toplumun bir kesiminin san’atlara yönlendirilmesi ve her birinin belli bir san’atla meşgul olması gerekir ki toplumun ihtiyaçları görülebilsin.” (Bayram, 1991: 136-137)

Ahilik her bakımdan dinî ve toplumsal değerleri yaşamak, yaşatmak ve korumak üzerine şekillenmiştir. Ahilerin kaçınması gereken tutum ve davranışlar da fütüvvetnamelerde belirtilmiştir. Buna göre, şarap içmek, zina, livata, gammazlık, dedikodu ve iftira, münâfıklık, haset, kin, affedici olmamak, sözünde durmamak, yalan söylemek, hıyanet, emanete hâlel getirmek, kadınlara şehvetle bakmak, insanların ayıbını açığa çıkarmak, cimri olmak, gybet etmek, hırsızlık etmek Ahi’nin şiddetle kaçınması gereken davranış ve eylemler kapsamındadır (Ekinci, 1989: 37)

Ahilikte birçok enformel ahlâk kuralları vardır.

- Ahinin emeğini değerlendirecek bir işi, özellikle bir sanatı olmalıdır.
- Ahi birkaç iş veya birkaç sanatla değil, yeteneklerine en uygun olan tek bir iş veya bir sanatla uğraşmalıdır.
- Ahi doğru olmalı, emeğiyle hak ettiği kadar kazanma yoluna sapmamalıdır.
- Ahi işinin veya sanatının geleneksel pirlere kadar bütün büyüklere içten bağlanmalı, sanatında ve davranışlarında onları örnek almalıdır.
- Ahi kazancının geçiminden arta kalanını tümüyle yoksullara ve işsizlere yardımda kullanmalıdır (Güllülü, 1992: 103).

Bu kısa girişten sonra, sosyal hayatta bir yaşam biçimi olarak rol oynamış olan bu köklü geleneğimizin halk bilimi ve halk edebiyatı ürünlerine yansımalarına yer verebiliriz:

Yardımlaşma ve Bereket Ritüelleri

Yurdumuzun birçok bölgesinde ahilik geleneğinin etkisinde gelişmiş olan geleneksel eğlencelere, yardımlaşma ve bereket ritüellerine rastlanmaktadır. Isparta’nın Yalvaç ilçesindeki geleneksel meslekler, esnaflık geleneği ve bunların toplumsal yapı üzerindeki kültürel tesirler üzerine bir makale hazırlayan Göde ve Yiğit buradaki “Oda Yakma Geleneği”nden şöyle bahsetmektedirler: Genellikle esnafların katıldığı bu sohbet toplantılarını hoşsohbet, zengin saygıdeğer esnaf olan ve tayin edilen veya seçilen yaranbaşı ve odabaşı idare ederdi. Herfine denilen ziyafetin verildiği bu sohbet toplantılarında uzun kış geceleri eğlence ve oyunlarla geçirilirdi. İki grubun oynadığı tura ve yüzük oyunlarında kaybeden ekip ziyafet vermekle cezalandırılır ve hoş vakit geçirilirdi. Yalvaç’ın Körküler kasabasında hâlâ var olan köy odalarında, sıra gezmesi diye anılan toplantılarda yemekler yenilir, oyunlar oynanır ve eğlenceler düzenlenirdi. (Göde-Yiğit, 2012: 483)

Menkıbeler

Özellikle anlatmaya dayalı türlerden efsane ve menkıbelerde başta Ahi Evran olmak üzere ahi şeyhlerinin/babalarının kerametleri ile ilgili birçok örnek bulunmaktadır. Hemen her ahi tekkesi etrafında olağanüstülüklerle örülü birkaç rivayet teşekkül etmiştir. Bu örneklerden birini aşağıda veriyoruz:

Ahi Evran ve Ötmeyen Kurbağalar

Rivâyete göre; *Abi Evran, Hacı Bektaş ve Kaya Şeyhi Ömer Efendi aynı tarihlerde Kırşehir ve çevresinde yaşamışlardır. Abi Evran ve Hacı Bektaş bazen Kırşehir'de, bazen de Hacı Bektaş'ta biraraya gelirler, sohbet ederlermiş. Bu sohbetler Anadolu'nun sorunları üzerine olmuştur.*

Bu toplantıların birinin yine Kırşehir'de yapılması kavilleştirilir. Hacı Bektaş, Abi Evran ve Kaya Şeyhi Ömer Efendi, Abi Evran Mahallesi'nde çayır ve çimenlerle kaplı bir yerde sohbet ederlerken kurbağa sesleri o kadar artar ki birbirlerinin seslerini duymaz hâle gelmişler. Bunun üzerine Abi Evran, ırmağa karşı el kaldırarak "Susun ya mübarekler, ya siz konuşun, ya biz konuşalım!" demesi üzerine kurbağaların sesi kesilir.

O gün bugün Kırşehir'den geçen Kılıçözü Suyu etrafında kurbağalar sürekli öttüğü hâlde, Abi Evran Mahallesi değirmen civarında yüzyıllardır kurbağaların ötmediği bilinir. (Arşivimizden)

Esnaf (Meslek) Destanları

Halk/saz şiiri geleneği içerisinde özel bir ezgiyle, hecenin çoğunlukla 11'li kalıbıyla söylenen ve dördümlük sayısı on dördümlüğün üzerinde olan destanlar ayrı bir yere sahiptir. Destanlarda genellikle bir olay söz konusudur. Başka bir deyişle hikâyeye etme esasına bağlı olarak söylenir. Tarihi, sosyal, kahramanlık, taşlama, vb. içerikli olan bu destanların içerisinde gülünç mahiyette olan *Esnaf Destanları* da yer alır. Bu destanlar genellikle; esnafın yaşayış biçimini, esnaflık görgü kurallarını, o esnaf kolunun inceliklerini, ustalıklarını, o esnaf kolunda kullanılan araç gereçlerin adlarını, işlevlerini, esnafın müşteriye nasıl davranması gerektiği, vb. konularda bilgiler verirler. O mesleğin iyi ve kötü taraflarını mizahi bir tarzda ele alırlar. Esnaf Destanları genellikle şairin/âşığın giriştiği birçok meslek koluyla ilgili olabileceği gibi *Berber Destanı* gibi yalnızca bir meslek dalıyla da ilgili olabilir. Ermenekli Hasan Tahsin'in ve Âşık Feryadi'nin *Berber Destanlarını* bu arada sayabiliriz. Bu bilgi verme çoğu zaman belirli bir olayın içerisinde gerçekleştirilir.

Olay ve hikâyeye etme esasına bağlı olarak söylenen destanlarda şair bazen başından geçen bir olayı anlatır, bazen de kurgusal olarak şiirin merkezine kendisini oturtur.

Esat Bozyiğit bu konuda şöyle demektedir:

"Kimilerinde yazarı belli olmayan bu destanlarda şair, esnaf çarşısında dolaşarak, kendisine uygun bir iş arar. Hepsine bir bahane bulur ve sonunda yine şairlikte karar kılar." (Bozyiğit, 1988: 27-47)

Esnaf destanları genellikle koşma tarzında kafiyelenmiştir. Hecenin çoğunlukla 11'li kalıbıyla söylenen bu asıl esnaf destanlarının yanında; 8'li hece kalıbıyla söylenen İstanbul semai kahvehanelerinde söylenen Ramazan manileri ve bekçi destanları da esnaf destanları içerisinde değerlendirilebilir.

Esnaf destanlarında âşığın bizzat başından geçenleri hikâyeye ettiği anlatım biçimleri türün en başarılı örnekleridir. Buna göre âşık çalışma hayatının başından beri sırasıyla bütün meslekleri dener, orada başarısız olur ve en sonunda asıl mesleği olan şairliğe döner.

Ben bu sanatları bir bir dolaştım,

Tekrar gelip şairliğe bulaştım,

Kâmilî müşşidin eline düştüm,

Tekke-i aşk içre çile çekerken. (Bozyiğit, 1988: 33)

Esnaf destanlarında hem mesleğin adını hem de o mesleğin özelliklerini bulmak mümkündür. Mesela bu konuda 17. yüzyıl saz şairlerinden Âşık Ömer'in Bursa'yı anlattığı bir destanındaki ifadeler oldukça ilginçtir:

Bezzazlar, saraclar durmayıp satar,

Kapucular etti hem derdim beter,

Nâkacilar avretlere söz atar,

Dahi çıkamadık kılâbden deyü

Bez esnafi mâil kıymetli taşar,

Haffaflar da yüz elli der on beşer,

Kuyumcular bakakalır gümüşer,

Boncuk da olsa satar mercan deyu. (Bozyiğit, 1988: 29)

Ermeneqli Hasan Tahsin'in de esnaf destanlarının güzel bir örneği olan *Berber Destanı* bulunmaktadır. 38 dörütlükten oluşan bu destandan iki dörütlüğü aşığıda veriyoruz:

*Cimbız ile çeker en ince kılı,
Esna-i tırašta boş durmaz dili,
Sanırsın şakıyor Cennet bülbülü,
Sanatında yekta ol şanlı berber.*

...

*Bismillah der dükkânı açar,
Sağa sola daim bereket saçar,
İsm-i Hak'ı duyan şeytanlar kaçar,
Sanatında yekta ol şanlı berber* (Ayva, 2013: 168-183)

Türk saz şiiri tarihinde birçok âşık/şair esnaf (meslek) destanı söylemiştir. Tespit edebildiğimiz esnaf/meslek destanları, yüzyıllara göre şöyledir:

Şairi ve yüzyılı tespit edilemeyen bir *Esnaf Destanı*,

18. yüzyıl: Kâmilî'nin *Esnaf Destanı*,

19. yüzyıl: Karamanlı Kenzî'nin "Tembel Destanı" Olarak da Bilinen *Esnaf Destanı*; Bayburtlu Celâlî'nin *Esnaf Destanı*; İçelli Kılâbî'nin *Esnaf Destanı*; Dertli'nin *Elif-Ba Destanı*; Âşık Rûzî'nin *Esnaf Destanı*,

20. yüzyıl: Ardanuçlu Efkârî'nin *Elif-Ba Destanı*; Ziya Gökalp'in *Esnaf Destanı*; Mazhar Sakman'ın *Meslek Destanı*; Şemsi Yastıman'ın *Zenaat Destanı*; Âşık Feryadı'nın *Berber Destanı*; Ermeneqli Hasan Tahsin [Görgülü]'ün *Berber Destanı*. (Bozyiğit, 1988: 31-32)

Bunlardan başka saz şiiri tarihimizde; bekçi, esnaf ve satıcılar üzerine söylenmiş pek çok *Bekçi* ve *Satıcı Destanı* ile İstanbul semai kahvelerinde söylenmiş olan destanlar ve türküler de vardır.

Aşığıda, tespit etmiş olduğumuz esnaf destanlarından örnekler veriyoruz:

Esnaf Destanı (Niğdeli Tahiri)

*Bilmem şu şehirde ne kâr eylesem,
Yitirdik aklımı başta dururken,
Dedim başım alıp firar eylesem,
Bir kimse rast geldi yolda yürürken.*

...

Boyac' oldum edemedim boyayı,
Terzi oldum ilemedim çubayı,
Hallaç oldum tutamadım sopayı,
Kolum çıktı tokmağını sallarken.

...

Muhtar oldum gayet bayrette kaldım,
Borazancı oldum çok boru çaldım,
Mübarek gün deyü camiye geldim,
Pabucum çaldırdım namaz kılarırken.

...

Canbaz oldum edemedim saltayı,
Balıkç' oldum kardı balık oltayı,

Kasap oldum ele aldım baltayı,
Kendi başım yardım gerdan kırarken. (Bozyiğit, 1988: 36)

Esnaf Destanı / Tembel Destanı (Karamanlı Kenzî)

Berber olsam gelmez bana müşteri,
Usta ister kullanmaya neşteri,
Katur çeksem kim yükletir göçleri,
Uzak yolda çekmek ister meşakkat.

...

Hakkak olsam kazıyamam yüzüğü,
Çulha olsam döndüremem neziği,
Kalaycı olsam çalkayamam büzüğü,
Kazancı olsam çekiç ağır ve zahmet.

...

Kadı olsam mahkemede duramam,
Müftü olsam mes'eleyi bilemem,
Sofu olsam daim namaz kılamam,
İmam olsam bana uymaz cemâat.

...

Derviş olsam ben giyemem külahı,
Yoldaş olsam ben kuşanmam kuşağı,
Kenzi kulun ister senden ilâhî,
Züğürtlükten tezce bula nedâmet. (Gülcan, 1968: 59-61)

Esnaf Destanı (İçelli Kilâbî)

Kadı oldum anlamadım davadan,
Kazancı oldum yapamadım tavadan,
Kayıklı oldum çok bilirdim havadan,
Kayığı yardırdım yelken çezerken.

...

Börekçi oldum bışiremedim böreği,
Dülger oldum elime aldım küreği,
Lağımçı oldum dikemedim direği,
Arkadaşım boğdum kuyu kazarken.

...

Masıracı oldum bükemedim ipini,
Boyacı oldum deldim boya küpünü,
Bahçıvan oldum kurdum çapa sapını,
Şebiri sıya verdim bostan sularken. (Uğur, 1948: 64-65)

Esnaf Destanı (Ziya Gökalp)

Biz esnaf takımı severiz işi,
Çalışır yaşarız erkek ve dişi.
Aramızda yoktur tembel bir kişi,
Milletin özüyüz bürhanıyız biz.

...

*Kimimiz sebzeçi, kimimiz kasap,
Günahtan kaçarız, isteriz sevâp,
And içtik, şabittir bize “Dört kitap”,
Pahalı satmayız ilânımız var.*

...

*Yardımlaşın diyor bize dinimiz,
Yoksula yardımdır baş ayinimiz,
Zenginlere karşı yoktur kinimiz,
Herkesi sev diyen Kur’anımız var.*

...

*Biliniz, biz esnaf, çalışacağız,
Ne varsa fen, hüner alacağız,
Sanatta Frenkle yarışacağız,
Yurdu kurtarmaya peymanımız var. (Tansel, 1977: 95-98)*

Ahinâme

*Duydunuz mu kim Abi?
Kırşehir’de bir dâbi,
Gerçek esnafın rabi,
Abi Evran-ı Veli.*

...

*Osmanlı’dan beridir,
Esnaflığın pâridir,
Yolun hâlen carîdir,
Abi Evran-ı Veli.*

...

*Şemsi Yastıman nider?
Fatihayla yâd eder,
Yolun genişler gider,
Abi Evran-ı Veli. (Ahilik Ansiklopedisi, 2014, C. 1, 236-237)*

Esnaf Türküleri

Zanaat ve mesleklerle ilgili kaynaklardan biri de halk türküleridir. Kendine özgü besteleriyle okunan bu türküler zamanın mesleklerini, zanaatlarını, ustalarını, o meslek koluyla ilgili çeşitli bilgileri bugüne taşımaları açısından sosyal tarihe kaynaklık etmektedirler. Bu konuyla ilgili olarak Sadı Yaver Ataman’ın *Memleket Havaları I / Esnaf Türküleri* (1954) adlı eserinde birçok meslek koluyla ilgili güfte ve besteler bulunmaktadır. Bunlardan bir örnek şöyledir:

Helvacı Türküsü

*Çadır altı minare
El ettim nazlı yâre
Anan gurban ben gurbanda
Setire pantolonlu yâre
Helvacı helva
Kendir tohumlu helva
Şeker lokumlu helva (Ataman, 1954: 30)*

Koşma, mani ve türkü formlarında yazılan anonim ve ferdi birçok esnaf türküsü bulunmaktadır. Birkaç dördlüğü aşağıya alıyoruz:

Bir İstanbul Esnaf Türküsü

*A bekeçi tınma baktım,
Bilir misin kaçtır sene?
Diba kumaş kestirelim,
Gel gidelim bedestene!*

*Vardım baktım sabaflara,
Sözüm yoktur esnaflara,
Mest pabuç lazım oldu,
Sapıverdim haffaflara.*

...
*Tan etmesin bizî iller,
Daima medh eylesin diller,
Selmanipak köçekleri,
Her yerde vardır berberler.*

...
*Mahalle gezmekte bekeçi,
Esnaf olur mu elekeçi,
Un kapamı yanındadır,
Kundakçılarla tüfekteçi. (www.turkudostlari.net, erişim: 10.03.2017)*

Bir Esnaf Çeşitlemesi

Demirci Türküsü

(Bir kişi) *Demirciler demürü neyle döverler*
(Çok kişi) *Şöyle döverler, böyle döverler*
(Bir kişi) *Şöyüle böyüle böyüle mi şöyüle*
(Çok kişi) *Var yâre söyle*

Kalaycı Türküsü

(Bir kişi) *Kalaycılar kalayı neyle kalaylar*
(Çok kişi) *Şöyüle kalaylar böyüle kalaylar*
(Bir kişi) *Şöyüle böyüle böyüle mi şöyüle*

Sobacı Türküsü

(Bir kişi) *Sobacılar sobayı neyle boyarlar*
(Çok kişi) *Şöyüle boyarlar böyüle boyarlar*
(Bir kişi) *Şöyüle böyüle böyüle mi şöyüle (Öztelli, 1972: 520)*

Esnaf Deyimleri

Türk halk edebiyatının kalıplaşmış türleri arasında yer alan deyimlerimizin bazılarının ortaya çıkış hikâyeleri vardır. Günlük hayatta bilerek veya farkında olmadan kullandığımız bu deyimlerin tarihî, siyasi, sosyal ve kültürel olaylarla bağlantılı olanlarının sayısı oldukça fazladır. Türk esnaf teşkilatı Ahilik geleneğinin kültürümüze kazandırdığı başka bir deyişle kaynağını Ahilik teşkilatından alan deyimlerimiz de vardır. Bu deyimlerin ikisinin hikâyesini örnek olması açısından aşağıda veriyoruz:

“Püf Noktası”

Ahi Evran zamanında ticari hayat belirli kanunlar ve ahlâk kuralları içerisinde sürdürülüyordu. Bu esnaflık geleneğine göre de kalfa ustasından icazet almadan veya usta çırağına el vermeden kalfa kendi dükkânını açamaz, kendi işini kuramazdı.

Rivayete göre Orta Anadolu Bölgesi'nde bir cam ustası vardı. Ahilik yapar, yanında yetiştirdiği çıraklarına ve kalfalarına işinin bütün hünerlerini öğrettiği gibi esnaflık adabını da öğretirdi. Zamanı gelen eski kalfalarına da “Sen oldun.” der el verir, uğurlardı. İşler bu şekilde sürer ve çıraklar da vakti gelince usta olurlardı.

Cam ustasının yanındaki son kalfalarından biri ustasından ayrılmak için izin ister. Ustası da ona daha olmadığını, az daha zamana ihtiyacı olduğunu söyleyerek kalmasını ister. Kalfa bir süre daha bekler ama tekrar izin ister. Ustası bu sefer de, “Evlâdım, sen daha olmadın, sen daha bu işin püf noktasını öğrenmedin, az daha kal hele!” der. Kalfa daha fazla dayanamaz ve her şeyi göze alarak ustasının yanından ayrılarak komşu kasabalardan birine giderek yeni işini kurar. Kurar kurmasına da bu yeni işinde bir türlü dikiş tutturamaz. Yaptığı bütün cam işleri, biblolar, şamdanlar, süs eşyaları, vb. bir süre sonra çatlamaktadır ve müşteriler bin bir şikâyetle dükkânını basar olmuşlardır. Delikanlı artık daha fazla dayanamaz ve iflas bayrağını çekerek ustasının yanına döner. Ustasına, “ben ettim sen etme!” der ve ustasının gönlünü aldıktan sonra tekrar çalışmaya başlarlar.

Bir süre daha çalıştıktan sonra ustası ona “Artık sen oldun, sana el veriyorum, şimdi dükkân açabilirsin ancak son bir iş göstereceğim sana bu işin *püf noktasını* da göstereyim öyle git!” der. Usta, kalfasına daha önce hiç girilmeyen karanlık odayı işaret ederek onu karanlık odaya davet eder. Usta karanlık odanın bir köşesinde yığılı vaziyetteki sıcak ürünlerden birini eline alarak tavanda incecik bir hat hâlinde süzülen ışık huzmesinin içerisinde sağa sola çevirip arada bir de “püf püf” yaparak cam ürünlere üfler. Daha önce hiç girmediği bu karanlık odanın sırrını şimdi şimdi anlamaya başlayan kalfa ustasına, “Usta ne yapıyorsun, neden üflüyorsun camlara?” diye sorar. Ustası da, “Bak evlâdım, ışığa tuttuğum camların içerisinde küçük küçük hava kabarcıkları var, onları henüz soğumadan daha sıcakken üfleyerek patlatıyorum ki içinde hava kalmasın! Şimdi anladın mı senin camlarının neden kırıldığını, çatladığını?” der. Kalfa duydukları karşısında hayrete düşer; hem geçmişte yaptığı hatayı, hem de meslekteki önemli bir sırrı öğrenmiş olur. Ustası kalfasına, “Şimdi öğrendin mi işin püf noktasını?” der, omzunu sıvazlar ve el vererek kalfasını uğurlar. (*Ahilik Ansiklopedisi C. 2*, 2014: 218-219)

“Pabucu Dama Atılmak”

Her esnaf birliği kendi içerisinde müşteri memnuniyetini sağlamak ve vatandaşın mağdur olmaması kendi esnafını denetlerdi. Bu denetlemelerin en müsait olduğu mesleklerden biri de kunduracılıktı. Diyelim ki bir ayakkabı (pabuç) satın aldınız veya ayakkabınızı tamir ettirdiniz ve ayakkabınız kusurlu çıktı. Bunun üzerine müşteri hemen esnaf şeyhi, kâhya, yiğitbaşı, vb. bir hiyerarşi takip ederek ilgili kişiye şikâyetini iletirdi. Esnaf şeyhi de durumu inceleyerek kusurun kullanıcı hatası mı, yoksa imalat hatası mı olduğunu teşkilat ileri gelenleriyle tespit eder ve şayet söz konusu kusur esnaftan kaynaklanmışsa o ayakkabının ücreti müşteriye ödenirdi. Yine ihtiyar heyetinin kararıyla da o kusurlu ayakkabılar/kalitesiz mallar ibreti âlem için o *papuç* dükkânın *damna atılırdı*. Bu olay o esnaf için çok ağır bir cezaydı. Böylece o esnafın işine hile karıştırıldığı anlaşılırdı. Çarşıdan gelen geçen vatandaşlar da kimin iyi mal sattığını, kimin kötü mal sattığını anlardı. Hatta o esnafa gerekli görülürse geçici süreyle veya sürekli olarak o işten el çektirilirdi. Ahilik teşkilatı hileli iş yapan esnafı cezalandırırken aynı zamanda toplumsal dinamikleri tesis ediyordu. Bunun gibi, *iflas bayrağını çekmek*, *iflas topunu atmak* gibi birçok deyim de öyküsü bulunmaktadır. (*Ahilik Ansiklopedisi C. 2*, 2014: 214)

Esnaf Sözleri

Ahilik; ülke kaynaklarının ve yerli malının değerlendirilmesinden toplumsal olarak adil bir gelir dağılımının oluşturulmasına, esnafın kendi arasındaki iç dinamiklerin sağlanmasından müşteri merkezli bir ticaret ahlâkının yerleşmesine, meslek erbabının her türlü tutum ve davranışından o meslek dahıyla ilgili incelik ve ustalık bilgilerini oluşturmaya kadar gelişmiş bir medeniyetin göstergesi olarak yüzyıllardır

toplumsal birliğe, barışa, hoşgörüyü, ticaret ahlâkına tesir etmiş ve doktrinlerini de günümüze kadar ulaşmış olan esnaf sözleriyle/levhalarıyla taşımıştır.

Çoğunluğunu beyitler hâlinde gördüğümüz bu sözler zaman zaman üçlük, dörtlük, beşlik, altılık, vb. mısralarla da karşımıza çıkabilmektedir. Parmak hesabının gözetildiği bu şiirsel ifadelerde zaman zaman vezin kusurları da görülür. Sanat kaygısının ikinci plânda tutulduğu bu levhalar / sözler kanaatimizce halk edebiyatı ürünleri içerisinde “kalıplaşmış ifadeleri” anımsatan mahiyette sözlerdir.

Neşet Çağatay, *Bir Türk Kurumu Olan Ahilik* adlı çalışmasında bu konuyla ilgili olarak şöyle demektedir: “Osmanlı İmparatorluğunun her yerinde esnaf, sanatkâr ve meslek sahiplerinin, Ahilik geleneğine uygun olarak bir pîre bağlılıkları son zamanlara dek sürmüştür, her sanat, meslek ve iş yerinde o sanat, meslek ve iş yerinde o sanat, meslek ve işin pîrini belirten sanat ve mesleğin özelliklerini belirten levhalar asılmıştır.” (Çağatay, 1997: 167)

Çeşitli kaynaklardan derlediğimiz ve tarihî değeri olan esnaf ahlâk ve görgü kurallarını yansıtan, müşteri merkezli bir ticaret anlayışını gösteren bu irfan dolu sözlerden bir bölümünü aşağıda veriyoruz:

Bir aşçı dükkânı levhası:

Her taamin lezzeti ta ki dimağdan çıkar,
Tuz ekmek hakkını bilmeyen akıbet gözden çıkar.

Bir şekerçi dükkânı levhası:

Sade pirinç zerde olmaz bal gerektir kazana,
Baba malı tez tükenir, evlât gerek kazana.

Bir helvacı dükkânı levhası:

Dolandım misl-i cihan bulamadım başıma bir tane taç,
Ne eğride tok gördüm ne doğrudan aç.

Bir saatçi dükkânı levhası:

Gelen gelsin saadette,
Giden gitsin selâmetle.

Bir balıkçı dükkânı levhası:

Ehl-i aşka müptelayım neme lâzım kâr benim,
Mal ve mülküm yoktur amma kanaatim var benim.

Bir marangoz atölyesi levhası:

Sefa geldin ey müsafır, ısmarla kahve içelim,
İşçi ile sohbet olmaz, bir merhaba der geçelim.

Bir demirci dükkânı levhası

Doğru olsan ok gibi elden atarlar seni,
Eğri olsan yay gibi elde tutarlar seni,
Menzil alır doğru ok elde kalır eğri yay.

Bir berber dükkânı levhası:

Her seherde besmeleyle açılır dükkânımız,
Hazret-i Selman-ı Pâk'tır pîrimiz üstadımız.

Lâfla dükkân açılmaz, boş yere etme telâş,
Selman-ı Pâk de gelse parasız olmaz tıraş.

Bir bakkal dükkânı levhası:

Her sabah Besmeleyle açılır dükkânımız,
Hakk'a iman ederiz, Müslümandır şanıamız.
Eğrisi varsa bizden, doğrusu elbet sizin,
Hilesi hurdası yok, helâlinden malımız.
Müşterilerimiz velinimet, yaranımız yârimiz,
Ziyadesi zarar verir, kanaattir kârımız.

Edirne'de Selimiye kapalı çarşısındaki levha

Her seherde besmeleyle açılır dükkânımız,
Hazreti İbrahim Peygamberdir pîrimiz, üstadımız.

Bir hamamdaki levha

Gelen gelsin saadetle,
Giden gitsin selâmetle. (Çağatay, 1997: 167-169)

Esnaf Pirleri

Anadolu'nun ilk esnaf teşkilatı olan Ahiliğe göre her meslek grubu, her bakımdan mesleklerinin üstadı saydıkları, ilk ustaları gördükleri bu vesileyle de her daim kendisine hayır dualar ettikleri, zor durumda ondan yardım diledikleri bir pîre bağlılık hissederlerdi. Çoğunlukla enbiyadan, ashab-ı kiramdan, evliyadan ve dinî ve sosyal kimliğiyle ön plâna çıkmış tarihî bir şahsiyetten karşımıza çıkan bu meslek pîrleri o mesleğin hami ruhu gibi algılanır özellikle bolluk ve bereket dileklerinde kendilerine dualar edilirdi.

Geleneğe göre bir meslek grubunun başındaki ilk ve en eski usta o loncanın başında bulunur ve esnafı belirli disiplinler içerisinde idare etmekle görevli kabul edilirdi. Şayet bir esnaf işiyle ilgili bir hile yaparsa bu pîr "pîr çivisi" adı verilen çiviyle o esnafın kapısına çakar ve o işyerini bir nevi mühürlerdi. Böylece, hile yapan esnafın da o mesleğin pîri tarafından manevî olarak cezalandırılacağına inanılırdı.

Gelenekte adı mesleklerle/zanaatlarla birlikte anılan meslek pîrleri/üstadları aşağıda verilmiştir:

Hz. Muhammed	Tüccârların ve Bütün Esnafın
Hz. Adem	Çiftçilerin ve Aşçıların
Hz. Nuh	Marangoz ve Dülgerlerin
Hz. İdris	Terzilerin, Hattatların, Yazıcıların
Hz. Hûd	Tüccârların, Her Türlü Alışveriş
Hz. Şit	Hallaçların
Hz. İbrahim	Sütçülerin, Dülgerlerin
Hz. Musa	Çobanların
Hz. Salih	Devecilerin ve Kervancıların
Hz. İsmail	Avcıların
Hz. İshak	Çobanların
Hz. Yusuf	Saatçilerin
Hz. Zülküf	Fırıncıların, Ekmekçilerin
Hz. Üzeyr	Bağcıların ve Bahçıvanların
Hz. Lut	Tarihçilerin
Hz. İlyas	Dokumacıların, Çulhacıların
Hz. Yunus	Balıkçıların
Hz. Davut	Demircilerin, Zırhçıların

Hız İsa	Seyyahların, Gezginlerin
Hız Lokman	Hekimlerin
Hız Hızır	Değirmencilerin
Sad bin Ebu Vakkas	Okçuların
Ahmed İbn Abdullah	Sabuncuların
Muhammed İbn Abdullah	Şerbetçilerin
Muhammed İbn Ebubekir	Mimarların
Selman-ı Farisi	Berberlerin
Selman-ı Kûfî	Sakaların
Varaka	Börekçilerin
Avn İbn İmkân	Hurdacıların
Tayfur-i Mekki	Dellalların
Selman-ı Pâk	Hamamcılarının
Bilâl-i Habeşî	Müezzinlerin
Ahi Evran	Debbağların ve Dericilerin
Şeyh Şazeli	Kahvecilerin
Hasan Basri	Ayakkabıcı, Helvacı, Şekerci ve Aşçıların
Hallac-ı Manzur	Keçecilerin
Ahmet Zemcerî	Sobacı, Kalaycı ve Tenekeçilerin
Nakkaşiveî	Keçeci, Basmacı ve Boyacıların
Aktâriveî	Saraçların
Mehmet Ekber Yemânî	Yemenicilerin
Neccar	Dülgerlerin
Nâsr İbn Abdullah	Kuyumcularının
Akyusufabaiyelgaffar	Semercilerin
Ubeydullah el Bahri	Dökmecilerin
Ebul Muhcin	Kasapların
Selman-ı Kufi	Sakaların
Ebu'l Kasım Mübarek	İğnecilerin
Ebu Süleyman İbn Kasım	Nalbantların
Hüsâm İbn Abdullah	Attarların
Ebuzeyd bababeten	Bahçıvanların
Abdulfahhar Medenî	Bardakçıların
Kasım İbn Nasrullah	Taşçıların (Çağatay, 1997: 161)

Sonuç

Türk esnaf teşkilatı Ahilik kültürü; sözlü ve yazılı geleneğin birçok türüne, uygulamasına yansımıştır. Özellikle halk edebiyatı ve halk bilimi alanında menkıbelerden türkülere, esnaf sözlerinden deyimlere ve âşıkların esnaf destanlarında geniş bir şekilde yansımalarını gördüğümüz Ahilik kültürü toplumsal dinamiklerimizin oluşmasına katkı sağlamıştır. Özünde doğruluk ve dürüstlük öğelerini barındıran bu gelenek esnaflık teşkilatında özellikle ticarî hayatın canlanmasına müşteri memnuniyetinin esas alınmasına öncülük etmiş ve birlik ve beraberlik bağlarımızın kuvvetlenmesini sağlamıştır. Sonuç olarak Ahilik kültürü ile ilgili olarak yapılacak geniş çaplı çalışmalarla bu geleneğin toplumsal doktrinleri tespit edilir ve günümüz şartlarına uyarlanabilirse toplumun her alanında bir yenilik, üretkenlik ve dayanışma ruhu canlandırılabilir ve bu sayede toplum mühendisliğinin bir köşe taşı oluşturabiliriz.

Kaynakça

- Ataman, Sadi Y[aver], (1954), Memleket Havaları I / Esnaf Türküleri, V. Meti Matbaası, İstanbul.
- Ayva, Aziz (2013), “Ahilik, Esnaf Destanları ve Ermenekli Hasan Tahsin’in Berber Destanı”, Yeni İpek Yolu/Özel Sayı-Aralık 2013 Konya Kitabı XIV, Konya Ticaret Odası Yayınları, Konya 2013, 168-183.
- Ayva, Aziz (2016), “Ahinâme”, Ahilik Ansiklopedisi, C. 2, İkinci Baskı, Gümrük ve Ticaret Bakanlığı Yayınları, Ankara, s. 236-237.
- Ayva, Aziz (2016), “Pabucu Dama Atılmak”, Ahilik Ansiklopedisi, C. 2, İkinci Baskı, Gümrük ve Ticaret Bakanlığı Yayınları, Ankara, s. 214.
- Ayva, Aziz (2016), “Püf Noktası”, Ahilik Ansiklopedisi, C. 2, İkinci Baskı, Gümrük ve Ticaret Bakanlığı Yayınları, Ankara, s. 218-219.
- Bayram, Mikail (1991), Ahi Evren ve Ahi Teşkilâtı’nın Kuruluşu, Konya.
- Bozyiğit, A. Esat (1988), “Esnaf Destanları”, Türk Folklor Araştırmaları, 1988/2, Kültür ve Turizm Bakanlığı Milli Folklor Araştırma Dairesi Yayınları: 96, s. 27-47.
- Çağatay, Neşet (1997), Bir Türk Kurumu Olan Ahilik, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Ekinci, Yusuf (1989), Ahilik ve Meslek Eğitimi, İstanbul.
- Göde, Halil Altay-Yiğit, Gülşah, “Yalvaç’ta İcra Edilen Geleneksel Mesleklerdeki Değişim ve Değişimin Meslek İcracıları Üzerine Etkileri, 2.Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Sempozyumu (Dil ve Üslup İncelemeleri), 19-21 Ekim 2011, Süleyman Demirel Üniversitesi / Isparta, Bildiriler, Isparta 2012, I. Cilt, 477-493.
- Gülcan, D. Ali (1968), Karamanlı Halk Ozanlarından Gufrânî ve Kenzî, Ülkü Basımevi, Konya.
- Güllülü, Sabahattin (1992), Ahi Birlikleri, İstanbul.
- Öztelli, Cahit (1972), Evlerinin Önü, Özgür Yayınları, İstanbul.
- Soykut, Refik (1971), Orta Yol Ahilik, Ankara.
- Şimşek, Muhittin (2002), Ahilik, İstanbul.
- Tansel, Fevziye Abdullah (1977), Ziya Gökalp Şiirler ve Halk Masalları, 95-98, Ankara; Ziya Gökalp Külliyyatı I, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Uğur, Sait (1948), İçel Folkloru III / Halk Şairlerine Ait Tetkik ve Metinler, Halkevleri Yayınları, Ankara.